

NAGY MELINDA

TURIZMUS EGY HÁLÓZATI KÖZÖSSÉGEN BELÜL

A CouchSurfingről

Tanulmányom témája a CouchSurfing,¹ egy olyan internetes portál, melyen egyszerre lehet szörfölni, barátkozni, vendégfogadást és utazást tervezni. Az oldalt tanulmányozva felvetődött bennem néhány kérdés. Kik azok, akik ezt az oldalt használják? Mi motiválja őket? Milyen lehetőségeket nyújt ez a portál, és hogyan lehet kihasználni őket? Hogyan lehet kapcsolatokat teremteni a segítségével, és mi jellemzi ezt a kommunikációt? Milyen elveken alapszik? Hogyan kapcsolódik össze a turizmussal? Mi az, amiben újít? Hogyan változott meg a kapcsolattartás a társadalmak között? Közelebb kerülve a témához pedig Romániát, azon belül Erdélyt venném nagyító alá. Hogyan oszlanak meg a felhasználók Románia legnagyobb népességű városaiban? Kik azok, akik tudnak róla és aktívan használják? Hova utaznának a tagok? Az új tagok feltételezhetően egy-egy kirándulásuk megszervezése alkalmával kapcsolódnak be a CouchSurfing életébe, illetve valamilyen kommunikációs indíttatást éreznek más személyek, kultúrák megismerésére. Elsődleges motivációjuk tehát az utazni vágyás és az idegen kultúrák, személyek iránti érdeklődés. Az azonos élménykultúra határozza meg azt is, hogy a felhasználók zömmel, de nem kizárólagosan fiatalok és egyetemisták. A hagyományos, szervezett turizmussal a CouchSurfing teljesen szakít.² Az utazási cégek által ajánlott utazások, szállodában eltöltött esték helyett egy intenzív, személyes kapcsolatokkal teli élményt kínál, felhasználva a települések legjobb idegenvezetőit: a helybélieket.

**...végre szabadon!!!!,
szabaduló művész,
szabadúszó, próbál
találni egyet, függ a
pillanattól, álmodozó,
békét és szeretetet
terjeszt.**

A kutatásról

■ 2011. szeptember 1-jén regisztráltam a rendszerbe szálláskeresőként. Mivel fél évet szándékoztam számomra idegen országban eltölteni, ezért CS-tevékenységem nem csupán a szálláskeresőre korlátozódott, kapcsolatot alakítottam ki néhány helyivel, befogadtam kanapészfőfősöket, és engem is befogadtak mások. Kezdetben kíváncsiságból navigáltam az oldalon, megfigyelve a benne rejlő lehetőségeket, 2012 márciusától pedig módszeresen kezdtem gyűjteni a Romániára vonatkozó adatokat. A rendszer nyilvántartja minden település CS-felhasználóinak a számát, tehát összegyűjtöttem a Románia összes megyeközpontjára vonatkozó számadatokat. Erdélyre fókuszálva pedig figyelembe vettem a minden megyeközpontot követő három legnépesebb várost is. Mindezek célja felmérni a romániai, szűkebb körben erdélyi CS-tagok számát a lakosság számához viszonyítva.

Ezt követően tetszőleges mennyiségű (100), véletlenszerűen választott CS-profil tanulmányoztam annak érdekében, hogy rálátást nyerjek a tagok foglalkozására, implikálódási rátájára, nyelvismeretére, kapcsolathálózatára, utazási szándékára és a róla alkotott véleményekre más tagok által. A véletlenszerű választást szűkítettem a következő kritériumokkal: az illetőnek legyen profilképe, rendelkeznie kapcsolathálózattal (ha minimális is az), és az utolsó belépési ideje a rendszerbe ne haladja meg a két hetet.

A CouchSurfing Internationalról

■ A Couchsurfing projekt kitalálója Casey Fenton. Miután 1999-ben talált egy olcsó járatot Boston és Izland között, találmára körülbelül 1500 egyetemistának mailt küldött szállást keresve. Több mint ötvenen válaszoltak pozitívan a kérésére. A hazafele vezető úton már elkezdte kidolgozni az ötletét. A következő években folyamatosan dolgozott rajta, és 2003 januárjában Dan Hoffer, Sebastian le Tuan és Leonardo Silveira közreműködésével elindították az oldalt. Nyilvánossá 2004 januárjában vált a weboldal.

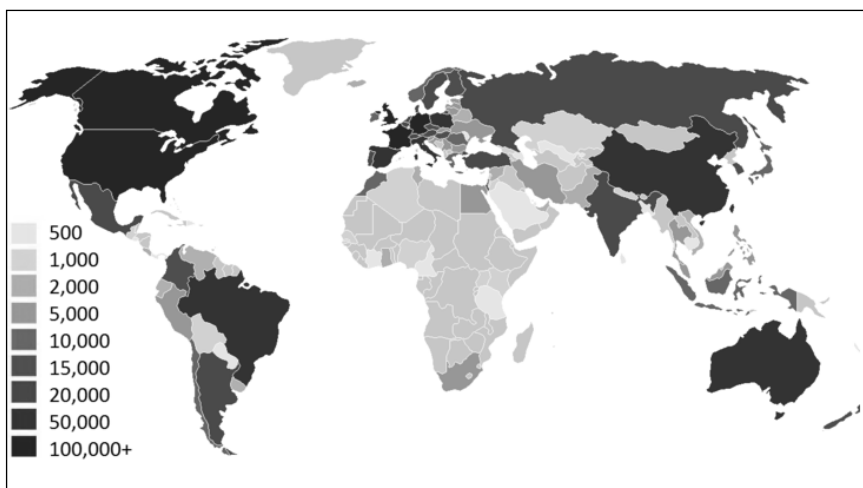
A magyarul kanapészfőfőzésnek elnevezett tevékenység arra a helyváltoztatásra utal, amikor az egyén egyik ismerős házából a másikéba költözik, ahol egy szabad helyen alhat, általában kanapén (innen ered az elnevezés), matracon vagy földön. A vendégek pár napot töltenek a vendéglátójuknál, mielőtt továbbmennének.

A tagok számának növekedése kezdetben lassú volt, 2004 végén csupán 6000 tagot számlált, ám a következő év végén hatalmas növekedés volt észlelhető, már 45 000-re rúgott a tagok száma.³ 2011-ben a bejelentkezők heti átlaga 22 765 személy. 2012 januárjában több mint 3,6 millió regisztrálójára volt az oldalnak. 250 országból és több mint 80 000 városból vannak tagok, főként az Egyesült Államokból (20 százalékát teszik ki a tagoknak), ezt követi Németország, Franciaország, Kanada és Anglia. Az alábbi térképmellékleten azok az országok vannak beszínezve, amelyekben 500 tagnál többen regisztráltak.

A CouchSurfing, noha nem ez a fő irányultsága, igyekszik megoldásokat nyújtani magára az utazásra is, több olyan hálózati csoport is alakult keretei között, melyek érdekeltsége az utazások megszervezése: stoppolás, saját közlekedési eszköz megosztása, fapados járatok keresése.

A CouchSurfing International a következőket kívánja megvalósítani:

I. Interkulturális kommunikáció. Jelentőségteljes kapcsolatok építése a kultúrák között lehetővé teszi számunkra, hogy a másságra kíváncsisággal, értékeléssel és tisztelettel reagáljunk. A másság értékelése terjeszti a toleranciát, és globális közöséget hoz létre.⁵

1. térkép. A CouchSurfing-felhasználók megoszlása a világon 2011. január 3-án⁴

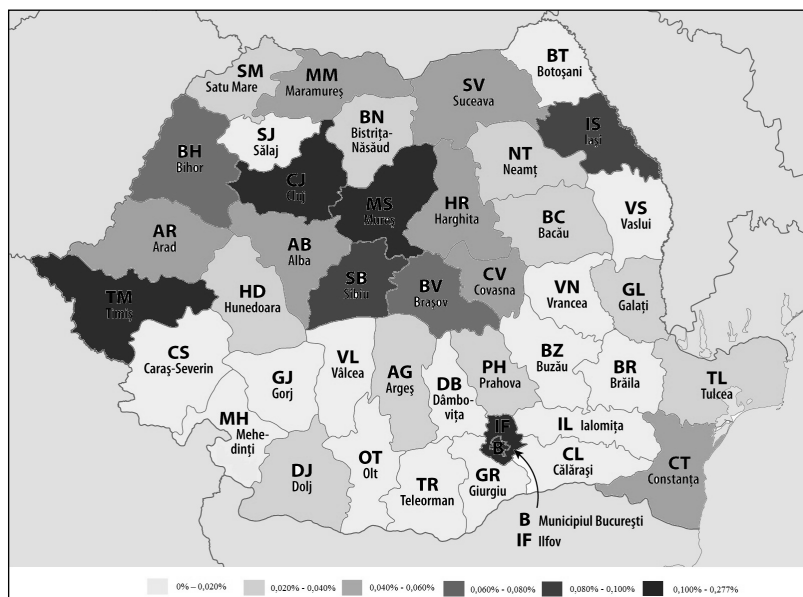
II. Közösségformálás, kapcsolatépítés. A regisztráció ingyenes, bárki tagja lehet a közösségnek. A tagoknak megvan a lehetőségük, hogy információkat, fotókat osszanak meg magukról és a felajánlott szállásról.

III. A turizmus propagálása.

A CouchSurfing olyan hálózati közösség, amely működésének alapját egy modern információs és kommunikációs technológia hálózata biztosítja: az internet. A portál olyan keretet biztosít, melyben a felhasználók társadalmi tőkét cserélhetnek egymással,⁶ illetve sajátos szub- vagy csoportkultúra tagjaiként tekinthetnek egymásra.

Romániára vonatkozó adatok

■ A felmérés alapján Románián belül a következő felhasználó arányok alakultak ki: Kolozsvár (0,277%), Temesvár (0,134%), Bukarest (0,129%) és Marosvásárhely

2. térkép. A CouchSurfing-felhasználók megoszlása a megyeközpontok függvényében

(0,105%). Érdekesnek találom azt a tényt, hogy nem az ország fővárosában található a legtöbb kanapészörfös tag, sőt Bukarest csak a harmadik helyen van. Kolozsvár és Temesvár nagy egyetemi központok, ezzel magyarázható a nagy arány, és bár Bukarest is annak számít, mégsem áll az első helyen. Az első négy legnagyobb aránnyal rendelkező várost követi: Jászvásár (0,091%), Nagyszeben (0,087%), Brassó (0,079%), Csíkszereda (0,071%), Nagyvárad (0,065%), Székelyudvarhely (0,057%), és Gyergyószentmiklós (0,055%).

A reprezentativitás érdekében Románia egész területéről válogattam személyeket. A legnagyobb közösségekből több személyt is választottam. A profilokat a tagok létrehozhatják külön-külön, párosával vagy kis létszámú csoportokban. A profil szerkezete lehetővé teszi a tagokra vonatkozó információk gyors felmérését. Az általam kategorizált és adatolt információk a tagok nemére, foglalkozására, nyelvismeretére, elszállásolási lehetőségére, válaszolási arányára, a regisztrálás időpontjára, a profilok látogatottságára, a referenciákra, az eddigi, Románián kívüli lakhelyekre és a tagok utazási szándékára vonatkozna.

Az általam vizsgált száz profil közül 45 nőé, 52 férfié és 3 közös (nő+férfi).⁷ Az átlagéletkoruk 27 év, vagyis egy évvel kevesebb, mint a földgolyón összesített kanapészörfösök átlagéletkora. A Romániában figyelembe vett személyek közül a legtöbb (17 személy) 26 éves, de találunk tíz 22 évest, kilenc 27 évest, nyolc 25 évest és hét 23, illetve hét 29 évest is. Mindezt ellensúlyozza az a harminchat személy, akinek az életkora 27 év fölötti. A megfigyelt személyek közül a legfiatalabb 18, a legidősebb 55 éves.

Foglalkozásukat tekintve két kategóriába osztható a csoport: azokra, akik meghatározták, hogy mi a foglalkozásuk, és azokra, akik nem. Hárman egyáltalán nem írtak be semmit. Akik nem határozták meg, azok így fogalmaztak: *végre szabadon!!!!, szabaduló művész, szabadúszó, próbál találni egyet, függ a pillanattól, álmodozó, békét és szeretetet terjeszt*. Abból a 90 személyből, aki beírta a foglalkozását, 28 diák. Közülük kilencen egyetemi végzése mellett teljes vagy rész munkaidős alkalmazottak vagy szabadúszók (például menedzserasszisztens, szoftverfejlesztő, fényképész, programozó vagy önkéntes). A már végzetek vagy dolgozók munkaköre igen szerteágazó, találunk közöttük utazási ügynököt, közigazdászt, fordítót, színházi felügyelőt, mechanikust, értékesítési koordinátort, önkéntest, mérnököt, rendezvényszervezőt, jogtanácsost, irodai munkást, régészt, elárusítót, szociális munkást, kihordót, fodrászt, újságíró, reklámmenedzsert, pszichológust, logisztikust, tanárt, orvost, programozót, webdesignert, fényképészt, számítógépes operátort, újságszerkesztőt és művészt. Többen is vannak, akik nem csak egy szakmát űznek, például a művész egyben újságszerkesztő is, illusztrátor vagy grafikus, vagy akár a webdizájnner vagy a programozó lehet egyben fényképész is.

Minden tag bejelölheti a saját profilján, hogy milyen nyelveket beszél és milyen fokon (profi, közepes vagy kezdő). A közzétett adatok alapján a száz megfigyelt személyből 92-en profi szinten beszélnek a románt,⁸ 8-an pedig közepes szinten. A 8 személyből 7 magyar, 1 pedig angol nemzetiségű. Mindegyikük ismeri és használja az angol nyelvet: 67-en profi szinten, 30-an közepes és 1 kezdő szinten. Ezt követően a legnagyobb népszerűségnek a francia nyelv örvend, 11-en beszélnek profi, 20-an közepes és 27-en kezdő szinten; továbbá a spanyol.

A befogadásra vonatkozó kérdésre három, előre megadott válasz közül lehet válasz szerint kiválasztani a megfelelőt. Ezek: igen, nem, talán. Noha az igennel válaszolóknak is megvan a lehetőségük, hogy eldöntsék, a jelentkezőt befogadják-e, megfelelő-e nekik az adott időpont, mégis tudható, hogy az igennel válaszoló személyek befogadási aránya nagyobb azokénál, akik a talánt jelölték be. Szörföléseim és később kutatásom során is megfigyeltem, hogy akik talánnal válaszoltak, azok közül

sokan a bővebb leírásnál bátorítják szörföstársaikat, hogy azért nyugodtan írjanak, mert ha adódik lehetőségük, akkor szívesen fogadnak, vagy találkoznak, vagy akár útbaigazítást adnak, ha szükséges. Szerintem ezek a személyek azok, akiket a munkahelyük vagy egyéb elfoglaltságaik jobban lekötnek, de azért szívesen vennének részt a „játékban”.

A vizsgált személyek válaszadási aránya 94,59%. Minden személy profilján megjelenik, hogy milyen százalékban válaszolt a beérkező, szállást kérő (*couchrequest*) levelekre. Ez arra szolgál, hogy a szállást kereső személy nagyjából tudatában legyen, milyen válaszadási arányra számíthat, egyáltalán kap-e választ a kérdésére.

A tagok profilján megjelenik, hogy mikor regisztrált az illető. A vizsgált csoportból hét 2012-ben, harmincegy 2011-ben, huszonhét 2010-ben, tizenkilenc 2009-ben, tíz 2008-ban, öt 2007-ben és csupán egy tag jelentkezett 2005-ben. A megfigyelt profilok közül a legnagyobb látogatottságú egyben a legrégebbi is, 34 614-en nézték meg a 2005-ben regisztrált személy profilját. Ez az érték magasan a többi fölött van, hiszen az ezt követő legmagasabb is csak négy számjegyű (3190). Viszonylag magas profillátogatottsága (1001 és 3190 között) csak kilenc tagnak van. Ők 2007 és 2010 között jelentkeztek be. A legalacsonyabb profillátogatottsággal azok rendelkeznek, akik friss tagok. A profillátogatás száma szorosan összefügg azzal is, hogy az illetőnek mekkora a kapcsolathálója. Megfigyelésem szerint, ha a látogatottság aránya magas, akkor legtöbb esetben az illető tag kiterjedt kapcsolathálóval rendelkezik. A kapcsolatháló kiterjedtsége pedig egyenesen arányos a regisztrálástól számított idővel: minél régebb jelentkezett be valaki, annál nagyobb a valószínűsége, hogy széles ismeretségi körrel, „barátokkal”⁹⁹ rendelkezik.

Saját profiljukon a tagok bejelölhetik, hogy milyen országokban jártak már, hova szeretnének eljutni, illetve tartózkodtak-e már hosszabb ideig külföldön. A megfigyelt személyek 23 országban laktak, a 6 lakott kontinens mindegyikén élt már egy román állampolgár a száz kiválasztott személy közül. Az általuk választott országok döntő többsége (17) Európában található, de Európán kívüli országokban (6) is éltek. Európa területén a legtöbben (6-6 személy) Spanyolországot és Németországot választották, ezt Franciaország követi (5 személy), majd Anglia és Magyarország (4-4 személy), Norvégia és Olaszország (3-3 személy), Hollandia, Oroszország, Svédország, Ausztria (2-2 személy), Litvánia, Csehország, Dánia, Lengyelország, Moldova és Belgium (1-1 személy). A további 5 kontinens közül Észak-Amerikában éltek a legtöbben, a legnépszerűbb az Amerikai Egyesült Államok, itt 8 személy lakott már, Kanadában 1 személy, Ausztráliában 2 személy, Dél-Amerikában (Brazília), Afrikában (Zambia), Ázsiában (Indonézia) 1-1 személy.

Arra a kérdésre, hogy hova utazna, a száz személyből 73-an válaszoltak, vagyis közel kétharmada a kontrollcsoportnak. Egy-egy személy több országot is bejelölhet. A legtöbb személy által bejelölt első öt ország sorrendben a következő: Franciaország (13 személy jelölte be), Spanyolország (10), India, Oroszország (9-9) és Anglia (8). Megfigyelhetjük, hogy ebből az öt országból csak egy Európán kívüli, úgymond egzotikumnak számít: India. Ezt követően 7 személy utazna Németországba, Kínába és Olaszországba, 6 Belgiumba, Japánba, Ausztráliába, Hollandiába és Görögországba, 5 személy pedig Brazíliába, Törökországba, Ausztriába és Peruba.

Turizmusról általában és a CouchSurfingen belül

■ A turizmus fejlődését különböző tényezők befolyásolhatják. A gazdasági-társadalmi helyzet alapján beszélhetünk gazdasági (a lakosság jövedelme és ennek változása, turisztikai ajánlat, árak helyzete), technikai (technológiák az építkezésben, a turisztikai szolgáltatásokhoz kapcsolódó felszerelések technikai paraméterei, a közle-

kedési eszközök teljesítménye), szociális (szabadidő és urbanizálódás), demográfiai (népességnövekedés, kor szerinti strukturálódás, életszínvonal), pszichológiai, edukatív (képzetségi fok, kultúra iránti érdeklődés, egyéni jellem, divat) és politikai tényezőkről (határátkelési formaságok, vízumkényszer, prioritások a szervezett turizmusban).

A tényezők lehetnek permanensek (a szabadidő meghosszabbodása, a népesség kantitativ és strukturális növekedése, a jövedelem változása) és konjunkturálisak (gazdasági krízisek, politikai ingatagság, katonai összecsapások, természeti katasztrófák, meteorológiai feltételek).

A továbbiakban még egy szempontot emelnék ki: a turisztikai jelenség befolyásolása szempontjából lehetnek elsődleges (szabadidő, népességmozgás, jövedelem, lehetőségek, ajánlatok) és másodlagos tényezők (nemzetközi együttműködés, vízum).¹⁰ Ráduly István – a turizmus különböző típusait azonosító és elkülönítő korábbi kutatók (Poser, Hunziker és Krapf, Julg, Swijewski és Oancea) csoportosítását figyelembe véve – a rekreációs, az egészségügyi, a kulturális és az összetett turizmust említi.¹¹

A fent említett típusok közül a CouchSurfinget az összetett turizmushoz sorolnám, hiszen az utazás célja az ismerkedésen kívül lehet egyben kulturális és rekreációs is. A CS, szervezését tekintve, a turizmus új jelensége. A formális szférából a turizmus átkerül az informálisba. Eddig a turizmusnak megvoltak a specialistái, az intézményei, melyek meglehetősen személytelennek bizonyultak. Sokkal kisebb valószínűséggel alakulnak ki kapcsolatok az utazási iroda által ajánlott kirándulások alkalmával, a busztársaságok egymás számára idegen embereket toboroznak, és a szállodák sem segítenek hozzá a baráti légkör megteremtéséhez. Ebben újít a CouchSurfing, ez a fajta turizmus személyes kapcsolatok kialakításával bonyolódik le. A turizmus domesztikálása megy végbe, a felek igyekeznek megismerkedni, mielőtt találkoznának. A vendég a vendéglátó életébe lép be, az pedig magasfokú bizalommal tünteti ki, befogadja a házába. Egy másik fontos jellemzője a CouchSurfingnek, hogy nem kerül pénzbe, nem kell fizetni érte, legalábbis nem pénz formájában. Cserekapcsolat alakul ki, mely a társadalmi és kulturális tőke bővüléséhez vezet.

Szijártó Zsolt szerint a turizmusról alkotott képünket a „menekülés” metaforája uralja, turistaként úgymond kimenekülünk a hétköznapi szorításából, szürkeségéből. „Szabadságot” veszünk ki. Az ország vezetőinek egybehangzó véleménye, hogy a turizmus irányába kell előremenekülni, „kivezető utat keresve az ökonómiai szűkösség, a földrajzi-társadalmi elzártság és a kulturális elmaradottság ördögi köréből”.¹² Hans-Magnus Erzenberger egy meghatározott történelmi szituációra s a polgárság sajátos helyzetére vezette vissza a turizmus társadalomtörténelmi gyökereit. A szabadságeszmény a politikai restauráció után az érintetlen természet képeiben őrződött meg és távolodott el.¹³ „Minél inkább bezáródott a polgári társadalom, annál kétségbeesettebben kísérelt meg a polgár belőle turistaként kitorzni.”¹⁴ Ismert ennek a meneküléseméletnek a kritikája is, mert ez a fajta értelmezés számos elemet figyelmen kívül hagy, ezek közül a turizmus pozitív hatását emelném ki példának. Konrad Köstlin bebizonyította: a helyi turizmus nem csupán lerombolja a lokális kultúrát, hanem a helyi kultúra sok esetben a fennmaradását, később virágzását köszönheti annak, hogy a turizmus felfedezte magának mint látványosságot, mint klasszikus kirándulóhelyet.¹⁵ Szijártó Zsolt következtetésképp leírja, hogy a turizmus nemcsak menekülést jelent, „hanem esélyt a táj, a környezet elsajátításához, a kulturális érintkezéshez, sőt maga is válhat menedékké, álommá, egy sajátos imaginációvá, nyújthat – később a mindennapokban, az emlékezés formájában – védelmet és vigaszt”.¹⁶ A pécsi kutató a szabadság tereit sajátos ellenvilágokként definiálja, ahol más szabályok, konstrukciós elvek érvényesülnek, mint a mindennapi életben,

az életvezetés korábbi standardjai, konvenciói, bizonyosságai feloldódnak. Ezek az ellenvilágok – folytatja – az identitás felépítése során mind fontosabbá válnak, hiszen több szociológus szerint is „a késő modern társadalmakban egyre inkább a szabadidő válik a társadalmi státust meghatározó, megjelenítő és reprezentáló szférává”.¹⁷

A CouchSurfingen keresztül a tagoknak alkalma nyílik elutazni idegen országokba, ahol valaki már várja őket, nem a vadidegenbe mennek, otthonossá válik a tér azért, hogy az utazók tudják: nem lesznek egyedül, valaki/valakik gondoskodnak róluk, útba igazítják, információkkal szolgálnak, befogadják őket. Vendéglátóik útmutatásával nemcsak azokat a helyeket látogathatják meg, amelyek a turisztikai irodák által ajánlott kirándulások betervezett útvonalán vannak, hanem olyanokat is, melyeket a „turista” „nem szokott” meglátogatni. Ezek a helyek lehetnek szintén híresek vagy lenyűgözőek, de általában nem férnek bele a szervezett kirándulások percre beosztott szűk időkeretei közé. A vendéglátók által megmutatott hely az utazó számára nem csak tartalom nélküli tér marad, hiszen a vendéglátót emlékei, élményei kapcsolják ahhoz a térhez, melyet megoszt vendégével. Így megnő a személyes tér befogadásának esélye.

■ JEGYZETEK

1. A továbbiakban a CS rövidítést használom.
2. Más, hasonló elképzeléseken alapuló oldalak, közösségek: Bewelcome, Hospitality Club, Pasporta Servo, Servas Open Doors.
3. <http://www.couchsurfing.org/statistics.html> 2012.05.16. 18:20
4. <http://en.wikipedia.org/wiki/CouchSurfing> 2012. 06.12. 11:25
5. http://www.couchsurfing.org/about.html/mission_2012.05.16 18:35
6. Pierre Bourdieu: *Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke*. In: Angelusz Róbert (szerk): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum Kiadó, Bp., 1997. 156–178.
7. A továbbiakban ezeket a csoportos profilokat is egy személyként kezeltem, mert közös, megegyező a döntésük.
8. Hat személy nem jelölte be, hogy beszél-e románul, de mivel román nemzetiségűek, és Románia területén élnek, feltételeztem, hogy csupán megfeledeztek róla, vagy nem tartották fontosnak.
9. Barát az a személy, akit egy tag érdemesnek talál arra, hogy felvegye a barátok listájára. Ez az illető természetesen lehet „valódi” barát, akit régóta ismer, és többé-kevésbé állandóság jellemzi a kapcsolatukat, és lehet olyan is, akivel csak egyszer találkoztak életükben, de úgy érzik, a barátjukká válhatna, ha különböző akadályok (távolság, nyelvi akadályok stb.) nem merülnének fel.
10. Ráduly István: *Turizmus, fenomen social – economic și cultural*. In: *Uő: Turismul rural în Depresiunea Târgu Secuiesc*. Editura Universităţii, Sibiu. 2006. 19–23.
11. Uo. 23.
12. Szijártó Zsolt: *A turizmus mint menedék. Képek és elképzelések a Káli-medencében*. In: Fejős Zoltán – Szijártó Zsolt (szerk.): *Turizmus és kommunikáció*. Osiris Kiadó, Bp. 2000. 7–22.
13. Hans-Magnus Enzensberger: *Eine Theorie des Tourismus*. In: *Einzelhalten*. Suhrkamp, Frankfurt, 1962. 141–171. Hivatkozva Szijártó: i. m. 7.
14. Uo. 8.
15. Konrad Köstlin: *Wir sind alle Touristen – Gegenwelten als Alltag*. In: C. Cantauw: *Arbeit, Freizeit, Reisen. Die feinen Unterschiede im Alltag*. Waxmann, Münster – New York. 1995. 1–12; *Uő: Utazás, régiók, modernség*. Café Babel 1996. 4. 117–124. Hivatkozva Szijártó: i. m. 8.
16. Uo.
17. Gerhard Schulze: *Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart*. Campus, Frankfurt–New York, 1992; Cristoph Hennig: *Reiselust. Touristen, Tourismus und Urlaubskultur*. Insel Verlag, Frankfurt a Main–Leipzig, 1997; Armin Günther: *Reisen als ästhetisches Projekt. Über den Formenwandel touristischen Erlebens*. In: H. Hartmann – R. Haubl.: *Freizeit in der Erlebnisgesellschaft: Amüsement zwischen Selbstverwirklichung und Kommerz*. Westdeutscher Verlag, Opladen, 1996. 95–125; Dean MacCannell: *The Tourist A New Theory of the Leisure Class*. Schocken Books, London–New York, 1976. Idézi Szijártó: i. m. 10.